

At REDIGERE TILGIVELSE

ET LYD-SAMARBEJDE MELLEM KUNST OG ANTROPOLOGI

Efter mange års ufred i det nordlige Uganda er folk vendt hjem og forsøger at hele sårene efter den lange konflikt. Mange NGO'er, kulturelle og religiøse institutioner er involveret i det politisk og personligt sensitive forsoningsarbejde, men for de fleste ligger den svære men egentlige forsoning imidlertid i at etablere en hverdag og reparere på ødelagte relationer med slægtninge, venner og naboer.

af LOTTE MEINERT OG JULAINA OBIKA

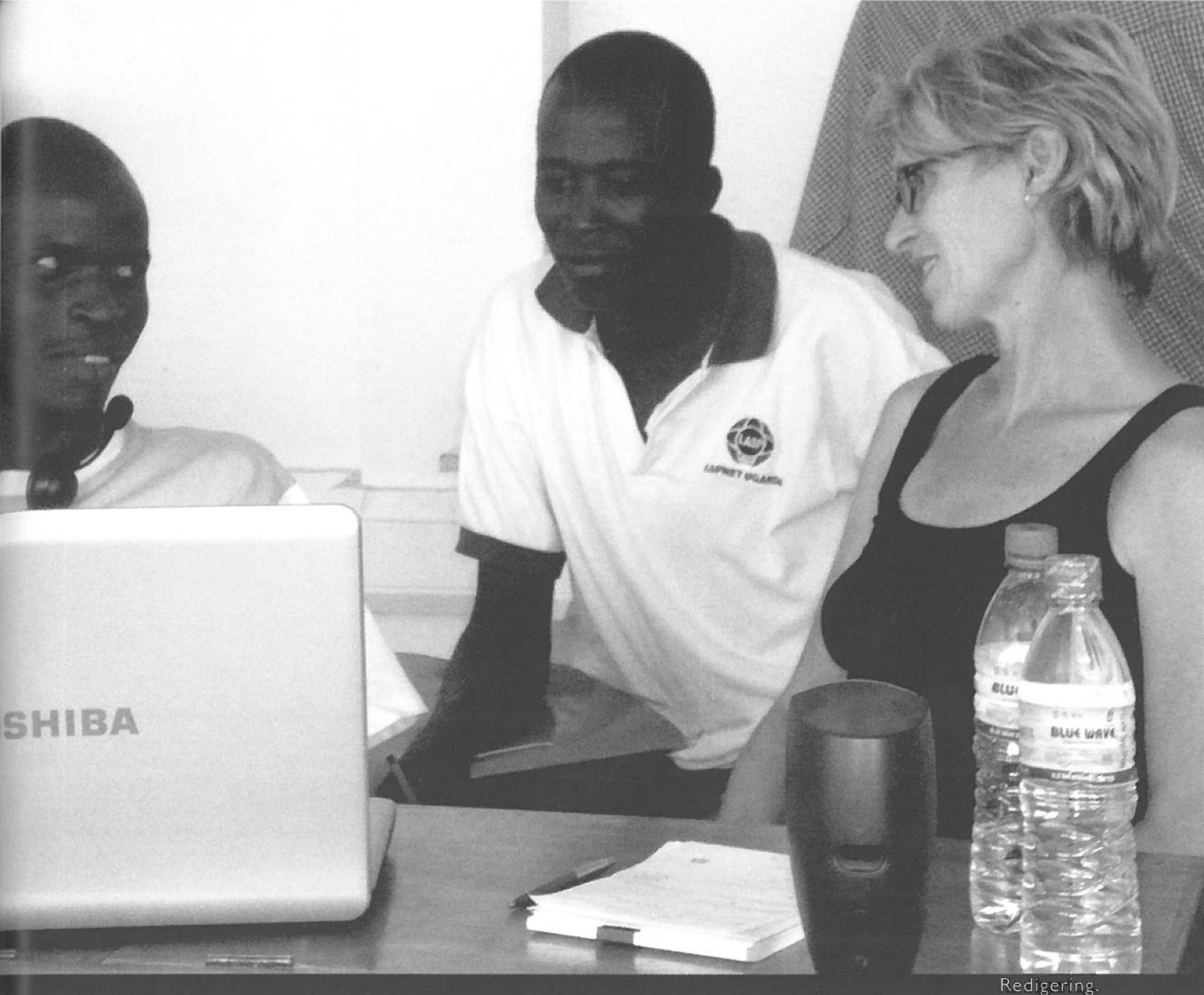
Kunsten ligger i at få folk til at lytte
Vi sidder i 'redaktionsrummet' på Gulu Universitet med computer, lydfiler og hørebøffer og lytter til Peters beretning om at tilgive den mand, som engang bortførte ham til rebelhæren. 'Redaktionsrummet' er et støvet, ubrugt undervisningslokale, og 'vi' er Julaina Obika, forsker i konflikt og fredstudier fra Uganda, Tove Nyholm, en dansk lyd- og installationskunstner, Dennis Drici, ugandisk lydtekniker og Lotte Meinert, antropolog fra Danmark. Diskussionen om redigeringen af

beretningen bølger frem og tilbage.

Beretningen er cirka en time lang og skal redigeres ned til 3-5 minutter, så den kan bruges i en lyd-installation, hvor andre i lokalsamfundet kan lytte til den. Metoden er udviklet af Nyholm, som inspireret af filosofen Hannah Arendt har arbejdet med tilgivesberetninger forskellige steder i verden. Kunstneren siger, at vi må finde frem til det essentielle i beretningen og redigere med sans for dramaturgien, så beretningen kommer til sin ret, og så lytterne

fanges af historien. Forskerne har tidligere hørt andre af kunstnerens redigerede beretninger og har erfaret, at de 'virker', men alligevel vrider og vander vi os ved at skære i kontekst, detaljer, fakta og nuancer. Kunstneren forstår os, men forklarer, at der ikke skal mere med, der skal mindre med, og det skal udvælges nøje. Vi lærer at lytte intenst til stemmeføringen, åndedrættet og pauseme i beretningen. De elementer er vigtige at få med, insisterer kunstneren. Det er en kunst at få folk til virkelig at lytte.

Redigering.

Efter utallige redigeringsomgange og diskussioner over længere tid, og lydfiler sendt frem og tilbage mellem Danmark og Uganda, når vi frem til en 4 minutters beretning. Og forskerne må indrømme, at den nu fanger lytteren, fordi en masse detaljer og kontekst er skåret væk, og der er værnet om stemningen i beretningen. Vi afprøver beretningen ved at spille den for en gruppe lokale kvinder og mænd, som lytter intenst og diskuterer ivrigt. Nogle ønsker efterfølgende at få optaget

deres egen beretning.

Formidlingen af personlige beretninger om tilgivelse er potentielt et effektivt redskab, når sårene fra krigen i det nordlige Uganda skal heles. Historierne i disse beretninger skal dog 'udskæres' nøje for at virke, og alligevel kan man aldrig gardere sig mod utilsigtede konsekvenser. I vores projekt, der optog og redigerede tilgivelsesberetninger, blev det tydeligt at gyldighed og effekt; forskning og kunst kan hænge nært sammen. Det er ingen ny

indsigt, at vi som forskere redigerer vores materiale kraftigt for at få forskellige pointer frem. Det blev imidlertid tydeligt i samarbejdet med kunstneren, at i redigeringen af lyd og stemmer skal beskæringen ikke kun foretages med henblik på indhold, men også med sans for stemning og effekt.

Beretningerne skal netop høres og ikke læses, fordi så meget af betydningen ligger i stemmens tonefald og de stemninger, som pauser og åndedrag skaber. Vi skriver dog her Peters redigerede

TIMO KICA

VOICES FROM WITHIN

OPEN: Thursday and Sunday 2-5 pm
Awach Sub-County Gulu University ENRECA-GU

"Timo Kica" betyder "tilgivelse".

beretning – transskriberet og oversat fra engelsk til dansk og efterfølgende diskuterer vi nogle af de dele, som blev skåret fra. Beretningen viser nogle af de dilemmaer ved tilgivelse, som opstår, når grænsen mellem gerningsmand og offer er udvisket, fordi begge parter er blevet tvunget ind i rebelhæren og har deltaget i rebelhærens vold uden dog at ville det fra begyndelsen.

Peters beretning

"Lad mig fortælle dig om noget, der skete med mig for længe siden.(pause)

Da jeg startede i 3. g, det var på

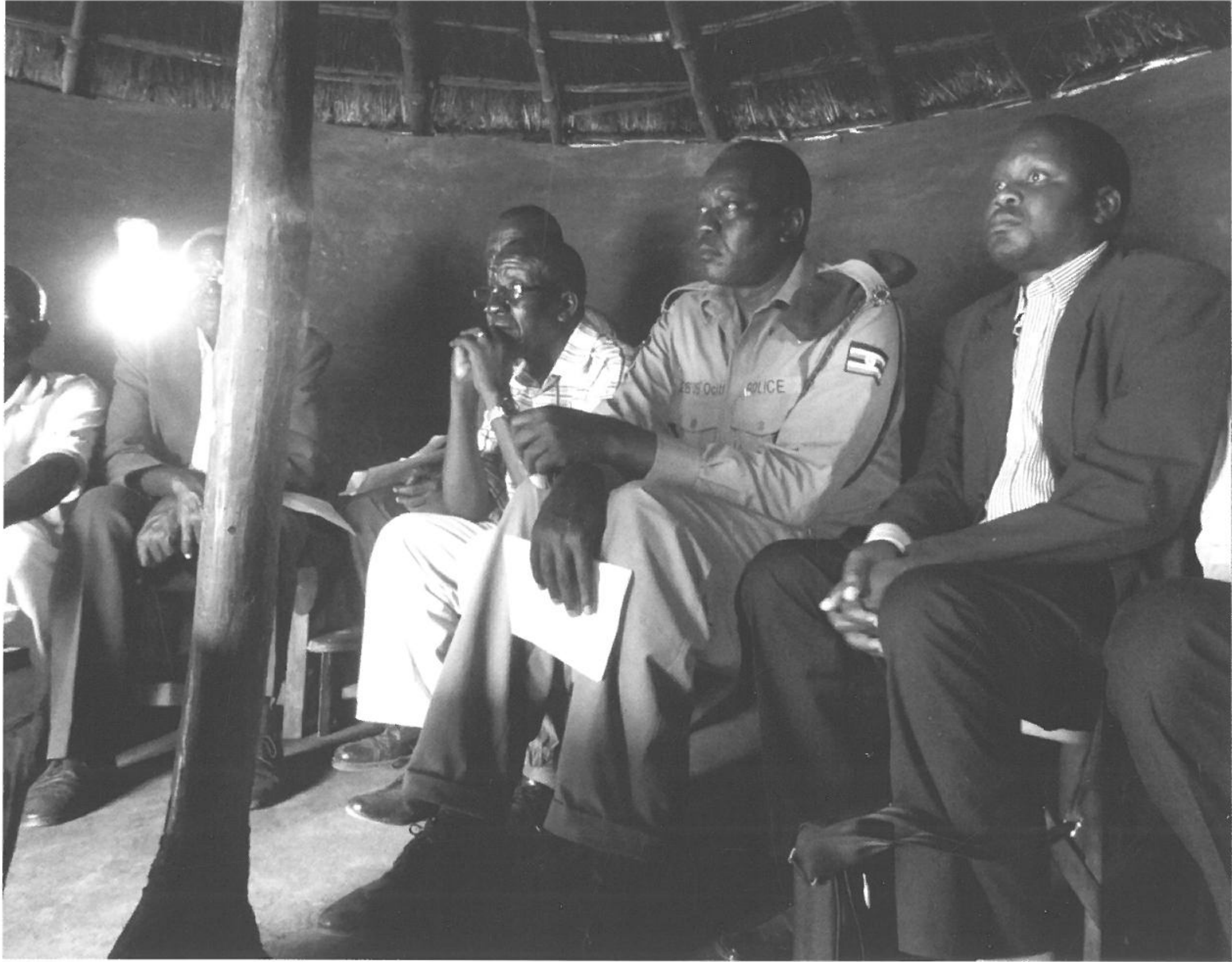
Gulu High School, opdagede jeg, at jeg skulle dele kollegieværelse med én, der havde bortført mig for lang tid siden. Så en dag, hvor vi sad og snakkede, måtte jeg give ham et tip om at "Hey mand, ved du hvad, hvis du husker tilbage, det var i 1998, sent i december, dine folk angreb vores landsby, og I bortførte mig".

Han var stille en stund. (pause) Så sagde han "Mand, hvorfor lægger du ikke det bag dig?" Jeg insisterede og sagde "Hør her vi bliver nødt til at snakke om det. Du bliver nødt til at indrømme, at du genkender mig. Det var din gruppe, der bortførte mig, og det var

den samme gruppe, som frigav mig, fredeligt. Som du kan se, er jeg en anden nu".

Jeg forventede, at han ville sige 'ok hør her, vi er kede af det der skete, men nu kan vi starte forfra og begynde et meningsfuldt liv'. Det sagde han ikke, men han sagde, at det ikke havde været hans intention. Så der var ikke noget at tilgive. Jeg skulle ikke tro, at der var brug for, at jeg tilgav ham. (pause)

Så altså mmmmm... mit råd til ham var: Nu hvor vi kender hinanden og har genkendt hinanden, så lad os holde det for os selv. At engang var vi i rebelhæren, men

Officials lytter til åbningen af udstillingen.

det var ikke vores ønske. Vi blev tvunget til at være med.

Han var nødt til at acceptere at sådan var det, for vi delte jo værelse, spiste morgenmad sammen, gik i skole sammen. Og så lovede vi hinanden at give slip på de minder, hvad enten de var gode eller dårlige. Fordi ude i bushen blandt rebellerne nød du måske livet, måske var du her og der, stjal ting, og tævede folk, der prøvede at flygte fra gruppen, og du nød det, fordi du var ung.

Så det var derfor, jeg gav ham det råd med at glemme både det gode og det dårlige, vi gjorde dengang. Selvfølgelig havde jeg allere-

de, dybt i mit hjerte, tilgivet mig selv, for det jeg havde gjort mod andre mennesker. Hvis du har gjort noget, og du ikke mediterer over det, kan du komme til at tro, at du ikke har gjort noget forkert. Da jeg selv havde gjort det, begyndte jeg også at kunne tilgive andre. Så lad os give slip på alt det, vi har gjort i bushen og vende tilbage til samfundet."

Sådan lyder den redigerede beretning, oversat og omskrevet til dansk. Det rå materiale omfatter en timelang samtale, der transskriberet fylder 14 sider. Vi havde også flere opfølgende samtaler for at få Peter til at uddybe forskellige

dele, og for at genindtale en indledning af beretningen. Den uredigerede version indeholder derfor mange andre oplysninger og spor. Blandt andet bliver det tydeligt, at Peters kidnapper stadig er involveret i kriminelle handlinger forbundet med rebelhæren. Vi valgte imidlertid at skære de dele ud af beretningen, fordi den ellers ville fremstå særdeles kompleks og flertydig i forhold til, at formålet var at andre i lokalsamfundet skulle lytte til beretningen og føle sig inspirerede til at tilgive. Sådan var der i alle beretninger et stort kreativt arbejde med at beskære og give form til betydningen.

Lydfilerne er installeret i en tromme, og de aktiveres med knapperne på kanten.

Virkelige beretninger, fordi de virker?

Den kreative redigering og markante beskæring af beretningerne sætter ideer om gyldighed og etnografiske detaljer på spidsen. Redigeringen rejser etiske spørgsmål om, hvor langt vi vil gå, når vi vælger at forme et materiale for at skabe effekter og kreere versioner af virkeligheden, fordi de 'virker bedre' end detaljerede etnografiske beskrivelser.

Vi var som forskere inspirerede af kunstnerens metoder, som gav anledning til intense diskussioner, der også inkluderede den ameri-

kanske filosofiske pragmatiker William James' argument om, at sandhed er afhængig af de konsekvenser, der skabes. I James' optik afgøres, hvorvidt noget er sandt af, hvilke konsekvenser det får, og dette kan først erkendes på lang sigt. Men hvordan vurderer man konsekvenserne? Og hvis 'sandhed' og konsekvenser er det, når man redigerer og former et materiale? Er den redigerede version nu Peters beretning? Redaktørenes? Lytternes?

Peter har hørt sin redigerede beretning og har ladet kollegaer og slægtinge lytte til den, så i den

forstand er det stadig en beretning, som han identificerer sig med. Både han og vi ved imidlertid, at der er skåret dele ud, som kunne have mudret billedet i forhold til den generelle inspiration, vi gerne ville skabe blandt lytterne. Hvis gyldighed nærmere afhænger af de effekter, der skabes, end af akkuratessen, hvad gør man så, når man ikke kan kontrollere konsekvenserne?

Krigen og efterspillet

Projektet med at indsamle, redigere og forske i tilgivelsesberetninger kom i stand som del af et

Lyttere. Beretningerne afspilles fra trommen.

større forskningsprogram om sikkerhed i efterspillet på krigen i det nordlige Uganda. I mere end 20 år (cirka fra 1986 til 2008) havde regeringshæren og rebelgruppen Lord's Resistance Army (LRA) holdt befolkningen fastlåst i en brutal konflikt, hvor titusinder blev dræbt, to millioner blev fordrevet og cirka tyve tusinde børn og unge blev bortført og inddraget i LRAs kampe.

Året 2008 markerede et vigtigt vendepunkt i regionen, fordi folk kunne begynde at vende hjem efter årelange ophold i lejre for internt fordrevne. Hjemvendte re-

beller, bortførte, folk der havde været på regeringshærens side samt ofrene for volden skulle nu ofte bo side om side som Peter og hans bofælle. Overgangen til det almindelige hverdagsliv var derfor præget af uvished i sociale relationer; hvem kunne man regne med? Hvem var ven og hvem var fjende? Der var ligeledes en udpræget mistillid til institutioner og til regeringen, som var næret af, at militæret, der skulle forestille at beskytte befolkningen under krigen, også begik overgreb mod folk.

Rebellernes taktik, hvor de kidnappede børn og unge og tvang

dem til at gøre skade på egne familiemedlemmer for, at de skulle tro, de ikke kunne vende tilbage, er en metode, der har sat lange og dybe sociale spor. Når familier og bekendte alligevel fandt sammen, foregik det hverken som lykkelig genforening eller med fuld tilgivelse, men som handlinger, der var motiveret af at få hverdagen til at fungere. Relationer mellem naboer, familiemedlemmer, venner og bofæller var ofte spolerede af mistillid og bedrag, men folk var nødt til at finde måder at leve videre med 'intime fjender'. Erfaringer med bedrag på både per-

sonlige, mellemmenneskelige og politiske niveauer satte sit præg på den sociale atmosfære i det nordlige Uganda.

Forsoningstiltag er aldrig værdineutrale

Mange NGO'er deltog i det humanitære arbejde under krigen, og mange organisationer gik efter krigen ind i forsoningsarbejdet, som inkluderede både finansiering af traditionelle ritualer og renselsesceremonier, og officielle 'kompensations-workshops', hvor folk kunne anmode om erstatning. Kirker, traditionelle og kulturelle ledere og organisationer havde forskellige programmer, der manede og prædikede forsoning og tilgivelse som måder at genopbygge samfundet. Der var mange forskelligartede initiativer, som forsøgte at bringe folk sammen for at opnå gensidig forståelse i denne komplekse sociale situation, hvor skel mellem gerningsmænd og ofre ofte var uklare.

Mange af projekterne promoverede mere eller mindre eksplicit en kristen etik om tilgivelse som den gode og rigtige måde at undgå hævn og gentagelse af voldsspiraler. De fleste forsonings- og tilgivelsestiltag var kollektive, ofte ritual-, traditions- eller religionsinspirede projekter. Der var mange velmenende forsoningsinitiativer, men der var dog stadig en udtalt mistillid blandt mange i Gulu overfor 'den store politiske forsoning' og 'den juridiske retfærdighed', og af et større survey fremgik det klart, at de fleste ikke troede på 'truth telling' og 'justice'. Det var genetablering og praktisering af de sociale relationer og hverdagens banaliteter, som folk pegede på som 'forsonende': at der blev byg-

get skoler og sundhedsklinikker; at man kunne dyrke jorden; at der er veje; et marked at sælge sine varer på; at man kan bo sammen som en familie; at man kan have et hjem og regne med sine nærmeste.

De beretninger om tilgivelse, som vi optog, havde næsten alle et udpræget fokus på bedrag i nære relationer. Selvom beretningerne handlede om bortførelse og vold relateret til krigen, fokuserede folk ikke på at tilgive LRAs eller militærets brutaliteter. De fokuserede på de sår, som var forårsaget af deres nære slægtninge eller bekendte i forbindelse med grusomhederne. Som eksempelvis en pige, der i mange år bar nag til sin far for, at hun var blevet bortført, fordi faren ikke havde betalt hendes skolepenge, og hun derfor ikke var i skole men hjemme, da rebellerne kom. Det var oftest relationer, som rakte ind i fremtiden, folk havde brug for at forsones. Der var ikke tale om at tilgive egentlige krigshandlinger.

Selvom de indsamlede tilgivelsesberetninger ikke handlede om 'den store politiske forsoning', men nærmere om bedrag og svigt i nære relationer, så var projektet med at redigere og udbrede dem ikke desto mindre et værdiladet projekt. Det var langt fra vores hensigt at moralisere eller missionere, men alligevel var der en basal antagelse i projektet om, at tilgivelse var en positiv og brugbar proces, hvilket tydeligvis ikke altid var så enkelt, ligetil og uskyldigt, som det lyder.

I løbet af projektet optog vi 42 beretninger og redigerede 10 af dem til korte versioner på lokal-sproget luo og engelsk. De 10 redigerede versioner blev installeret i en gammel flygtningehytte, hvor

interesserede kunne komme og lytte og optage deres egen beretning, hvis de ønskede det. Beretningerne blev også brugt i lokale radioudsendelser, i en udstilling på Uganda National Museum, og de blev taget rundt til otte landsbyer, hvor flere interesserede kunne lytte til dem. I starten af projektet skrev 394 lyttere sig ind i en gæstebog og nogle med kommentarer til beretningerne, og da beretningerne blev spillet i landsbyerne lyttede yderligere 329 til dem, men derudover har vi ikke længere tal på hvor mange, der har hørt beretningerne.

At skabe effekt og miste kontrollen

På en af turene til landsbyerne var der en mand, vi kalder Luka, som blev meget oprørt – ikke over hvad han havde hørt i beretningerne – men de tanker de havde sat i gang om hans egne oplevelser. Det var ofte sådan, at folk blev rørt og eftertænksomme, efter de havde hørt beretningerne. Nogle blev ganske stille, mange talte intenst, andre ønskede at optage deres egen beretning.

Luka var oprørt, men vidste ikke, hvad han skulle gøre. Han sagde: I har startet noget, som gør ondt. Han sagde, at han havde noget, han gerne ville fortælle, men han var ikke parat endnu. Det var en oplevelse fra hans barndom, og nu, efter han havde hørt beretningerne, kunne han mærke, hvor meget denne oplevelse torturerede ham.

Måneder senere fortalte han historien, og han ville også gerne have råd om, hvordan man tilgiver. Selvom vi syntes, vi have introduceret beretningerne grun-

Flygtningelejr i det nordlige Uganda.

digt og forklaret, at folk kunne komme til os bagefter, sagde Luka, at der burde være mere rådgivning, fordi beretningerne bragte folks erindringer om voldsomme oplevelser tilbage. Luka fortalte, at da han var fem år gammel, så han sin far blive hakket i stykker af en regeringssoldat, som troede, at faren var rebel. Luka og hans forældre var på vej fra landsbyen til byen for at bo med slægtninge på grund af usikkerheden i området. Moren og Luka måtte gå tilbage til landsbyen men kunne ikke bære farens døde krop, fordi den var hakket i så mange stykker.

Mange år senere kom den soldat, som havde beordret farens død, og som havde været til stede, da faren blev hakket til døde, til Lukas hjem. Det viste sig, at soldaten var beslægtet med Lukas mor. Soldaten bønfuldt familien om tilgivelse. Familien blev enige om at tilgive soldaten. Luka sagde, at han aldrig havde fortalt historien til nogen. Ikke engang sin kone. Han havde tænkt, at det var bedre at holde den for sig selv, da den smertefulde historie kunne få ham til at virke skrøbelig. Da han havde hørt tilgivelsesberetningerne, blev det imidlertid påtrængende for ham at dele historien med nogen.

At sætte noget i gang der får sit eget liv

Med Lukas historie blev vi mindet om, at når man skaber effekter og refleksioner med et projekt som dette, har man meget lidt kontrol over konsekvenserne – inklusive risikoen for retraumatisering. Vi kan ikke vide med sikkerhed, hvad beretningerne sætter gang i, men vi kan forsøge at dirigere. Selvom de er 'virkelige' og gyldige i den forstand, at de virker, er der ingen garanti for, at konsekvenserne kun er 'gode'.

Spørgsmål om redigering af et materiale må hele tiden overvejes og afvejes i forhold til de konsekvenser, man tror, det får. I samarbejdet mellem kunst og antropologi blev det tydeligt, hvordan metoderne ligner hinanden i forsøget på at give form til et materiale. Det blev imidlertid også klart, at der var og udviklede sig mange forskellige agendaer med materialet. En gruppe af forskere på Gulu Universitet ønskede at udvikle et 'tilgivelsesarkiv' og give råd om forsoning sådan som Luka foreslog det. De ønskede at involvere sig endnu mere konkret og aktivt i forsoningsarbejdet. Andre forskere blev optaget af forskellige temaer i beretningerne; ideer om moraliteter, ondskab og tale, der kunne skrives akademiske artikler

om. Nogle af lytterne fra landsbyen ønskede at turnere med beretningerne til andre landsbyer, og på det nationale Uganda Museum håbede kuratoren, at beretningerne ville udbrede kendskabet til konflikten og sætte fokus på det langsommelige arbejde med forsoning, som stadig foregår. Projektet har med andre ord inspireret mange forskelligartede dagsordner, og det er endnu ikke muligt at vurdere, hvilke konsekvenser de får. ■

Forslag til videre læsning

William James 1997 (1909). *The Meaning of Truth: A Sequel to "Pragmatism"*. Prometheus Books.
Chris Dolan 2009. *Social Torture: The Case of Northern Uganda, 1986-2006*, New York: Berghahn Books.

Om forfatterne:

LOTTE MEINERT ER PROFESSOR MSO VED INSTITUT FOR KULTUR OG SAMFUND, AARHUS UNIVERSITET.

JULAINA OBIKA ER FORSKER VED INSTITUTE OF PEACE AND STRATEGIC STUDIES, GULU UNIVERSITET.

ARTIKLEN ER BASERET PÅ EN DEL AF FORSKNINGSPROJEKTET 'CHANGING HUMAN SECURITY: RECOVERY AFTER WAR IN NORTHERN UGANDA. ENHANCEMENT OF RESEARCH CAPACITY AT GULU UNIVERSITY'. FINANSIERET AF FFU 2008-2013. WWW.HTTP://ENRECA-GULU.NET.